

širinu zahvaćenoga perioda, s gledišta današnjega čitatelja pisma imaju i svoju značajnu historiografsko-sociološku vrijednost – predstavljaju dobru podlogu za detektiranje značajnih društveno-političkih događaja tematiziranoga vremena, ali i prirodnih fenomena i katastrofa (poplava, potresa, epidemije kolere i sl.), baš kao i povijesti svakodnevnoga života. Upravo je potonje, povijest svakodnevice, ono najpotentnije u njima – neiscrpan su izvor saznanja o praksama svakodnevnoga obiteljskoga i bračnoga života, baš kao i o normama i praksama kolektiviteta (posjetama, druženjima, svečanostima) višega građanskoga staleža na prijelazu stoljeća. Upravo zbog toga bit će vrijedan izvor saznanja povjesničarima i folkloristima, sociolozima i etnografima. O zanimljivosti pisama Ivane Brlić-Mažuranić za književne povjesničare ne treba ni govoriti – autoričina pisma majci govore ne samo o jednoj iznimnoj književnoj osobnosti i njezinu bliskom odnosu s majkom, nego i o njezinu sazrijevanju, razvoju i upisivanju u društvenokulturni kontekst u kojem je djelovala, a koji je, u konačnici, djelomice i sama mijenjala.

Razvoj slikovnice od srednjega vijeka do danas

Benn Dammers, Anne Krichel i Michael Steiger. 2021. *Das Bilderbuch: Theoretische Grundlagen und analytische Zugänge*. Köln: J.B. Metzler/Springer-Verlag GmbH, Teil von Springer Nature. 357 str. ISBN 978-3-476-05824-9.

Tatjana Šoša

Knjiga čiji bi naslov u hrvatskom prijevodu bio *Slikovnica: Teorijske osnove i analitički pristupi* opsežan je zbornik koji obuhvaća 17 radova 18 različitih autora. Svi su autori zaposlenici ili suradnici raznih instituta i sveučilišta u SR Njemačkoj, a troje glavnih urednika, čija su imena navedena na naslovnoj stranici, znanstveni su suradnici i profesori Instituta za njemački jezik i literaturu II. (IDSL II.) Sveučilišta u Kölnu. Suraduju i u radnoj skupini za noviju njemačku literaturu i didaktiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Kölnu, pod nazivom „Literatura-slika-medij“. Treba spomenuti da je izdavač knjige J. B. Metzler, koji je na njemačkom govornom području specijaliziran za humanističke znanosti. U predgovoru urednici navode da je knjiga rezultat suradnje brojnih istraživača koji se bave slikovnicama. Popis literature svakoga rada obuhvaća u prosjeku 30-ak radova, dok poglavlje „Geschichte des Bilderbuchs und seiner Gattungen“ [Povijest slikovnice i njezinih vrsta] Bettine Kümmerling-Meibauer obuhvaća čak 216 naslova.

Broj radova svjedoči veliku procvatu interesa za ovaj medij od početka tisućljeća, što je posljedica velike estetske promjene i porasta broja slikovnica od 1980-ih. Od tada su se razvile mnogobrojne eksperimentalne forme multimodalnoga i transmedijalnoga pripovijedanja, a oblikovanje je sve kompleksnije. Slikovnica se od tada sve više razvija u tzv. *crossover* medij koji više nije usmjeren samo djetetu već se obraća sve široj publici: i mladima i odraslima.

Takva promjena dovela je početkom ovoga tisućljeća do sve brojnijih područja istraživanja slikovnica, a istovremeno se razvila međunarodno dobro povezana i interdisciplinarno usmjerena znanstvena zajednica koja istražuje slikovnice. Ona se otvara mladim istraživačkim disciplinama kao što su istraživanje igara ili znanosti o slikama.

Knjiga se temelji na radovima većinom nastalim na njemačkom govornom području te prati razvoj slikovnica, njihovu teoriju i analizu prvenstveno na tom području, kao i na širem području Zapadne Europe. Na njemačkom govornom području zadnjih se godina opaža sve veći interes za istraživanjem slikovnica te je sve više znanstvenih skupova, publikacija i sveučilišnih kolegija koji se bave tom tematikom. Ova je knjiga prvenstveno namijenjena „predavačima i studentima na fakultetima, pogotovo učiteljskih smjerova, i to studentima dječje i predškolske pedagogije, dječje i književnosti za mlade, budućim učiteljima te svima koji se žele baviti teorijom slikovnice“ (vi).

Struktura je knjige takva da su radovi podijeljeni u četiri velike cjeline. Prva cjelina zove se „Grundlagen“ [Osnove] i obuhvaća dva rada. Prvi rad napisao je jedan od urednika izdanja i služi kao temelj za analize u narednim cjelinama. Njegov model analize nastao je 2014. te je za ovo izdanje prerađen i dorađen. Šest dimenzija toga modela su paratekstualna i materijalna dimenzija, verbalna dimenzija, likovna, intermodalna, narativna i kontekstualna dimenzija. Radovi u narednim cjelinama (drugoj, trećoj i četvrtoj) bave se analizom slikovnica prema tomu modelu od šest dimenzija. U svakom radu najprije se iznose stručno-teorijske osnove s definicijama, a zatim se kao primjer navodi neka slikovnica i njezina detaljna analiza. Definicije se u obliku natuknica nalaze u zasebnim tablicama koje su istaknute sivom bojom. Dodatak na kraju knjige pisao je jedan od urednika izdanja i u njemu su navedeni brojni izvori za daljnje istraživanje i analizu slikovnica: bibliografije, baze podataka i katalozi; online recenzije; baze nagrađenih radova, te priručnici, uvodi, stručni časopisi, brojne studije o raznim važnim pitanjima u istraživanju, povijesni pregledi slikovnica, teorija, ilustracija i produkcija. Iako je taj popis izvora opsežan, autor naglašava da je to samo manji izbor, jer su se područja istraživanja u međuvremenu snažno izdiferencirala. Na samom je kraju knjige popis pojmova te nakon njega registar osoba spomenutih u knjizi.

U prvoj cjelini, osim modela analize od šest dimenzija, predstavljen je i zanimljiv povijesni pregled razvoja slikovnice i njezinih vrsta. Podijeljen je na razdoblja od ranoga novoga doba do prosvjetiteljstva, zatim od romantizma do kraja 19. stoljeća, od početka 20. stoljeća pa do kraja Drugoga svjetskoga rata, poslijeratno doba, razdoblje od kraja 1960-ih koje uključuje pokret 1968. pa do početka 1980-ih, postmoderna od 1980-ih do kraja 20. stoljeća te nove tendencije u 21. stoljeću. Kao preteča slikovnice navodi se dvojezična knjiga realističnoga stila i poučnoga karaktera *Orbis Sensualium Pictus* češkoga humaniste Jana Amosa Komenskoga (Johann Amos Comenius) iz 1658. U doba prosvjetiteljstva, John Locke prepoznaje važnost dječje igre i mašte čime dolazi do važne promjene i literarnoga povezivanja poučavanja i zabave. Jean-Jacques Rousseau pak započinje podjelu dječje literature prema dobi djece. Njihove ideje nastavljaju se s dječjom literaturom u Engleskoj i Njemačkoj te tako nastaju prve džepne knjižice čiji je oblik pogodan za zabavu i proučavanje. William Blake započeo je umjetnički koncept u kojem tekst i slika predstavljaju nedjeljivu cjelinu te je takav umjetnički koncept bio presudan za daljnji razvoj slikovnica u Engleskoj i Njemačkoj.

S razvojem novih tehnika tiska, koje su omogućile masovnu proizvodnju slikovnica ilustriranih u boji, započinje uzlet slikovnice. Heinrich Hoffmann je 1847. svojom slikovnicom *Der Struwwelpeter*, koja sadrži priče s upozorenjima pisane u rimovanom stihu i popraćene ilustracijama, otvorio put modernoj slikovnici. Od početka 20. stoljeća počele

su nastajati „slikovnice koje imaju umjetničku vrijednost“ (34). Avangarda i Modernizam razdoblje su eksperimentiranja između dva svjetska rata kada nastaje prva apstraktna slikovnica pod utjecajem suprematizma (El Lissitzky, *Priča o dva kvadrata*, 1922.). Nakon 1933. mnogi njemački autori slikovnica otišli su u egzil, a njihove slikovnice uklonjene su iz knjižnica i knjižara. Situacija nije bila bolja ni u drugim europskim zemljama tako da se od sredine 1930-ih više ne objavljuju slikovnice modernističkih ili avangardnih stilova. Nažalost, u to vrijeme nastaju i neke antisemitske slikovnice.

Od 1950-ih i 1960-ih opažaju se novi trendovi u dječjoj psihologiji i slobodniji koncept odgoja te stoga dolazi do promjene slike o djetinjstvu. Dječji razvoj promatra se kao organski proces sazrijevanja u kojem djetinjstvo, igra i mašta, imaju posebnu ulogu. Tako su nastale slikovnice koje potiču kreativnost i aktivno sudjelovanje djeteta.

U zborniku se nekoliko slikovnica više puta i u različitim radovima spominju kao najvažnija djela u cijeloj povijesti slikovnica. Jedna od njih je slikovnica Mauricea Sendaka, *Where the Wild Things Are* (1963.). O njoj se mnogo raspravljalo, a knjižničari, pedagozi i književni kritičari su je i odbijali zbog tematike koju obrađuje: agresivnost djeteta, čak i prema vlastitim roditeljima. No, krajem 1960-ih doživjela je međunarodni uspjeh te je bila ekranizirana te pretvorena u operni libreto. Još jedna višestruko spominjana slikovnica je *The Lost Thing* Shauna Tana, nastala 1999., prema kojoj je 2010. nastao kratki film koji je dobio Oskara za najbolji kratkometražni animirani film.

U povijesti slikovnice govori se i o utjecaju stripa, filma, mange, fotografije i ostalih medija na medij slikovnice, a u 1980-ima pojava novih medija utječe na razvoj sve više multimodalnih slikovnica. Od 1990-ih slikovnice se sve više pretvaraju u druge medije, npr. u radioigru, mjuzikl, strip ili računalnu igricu, neke imaju umetnuti CD ili DVD s kratkim računalnim igrama ili najavama za filmove. Upravo to dokidanje granica među žanrovima i oblicima medija karakteristično je za postmodernističku slikovnicu posljednjih 20 godina 20. stoljeća, čime ona postaje svojevrsni *crossover*. Te slikovnice namijenjene su prvenstveno djeci, no obraćaju se i mladima i odraslima pa se mnoge od njih mogu ubrajati istovremeno i u slikovnice i u umjetnička djela.

Početak 21. stoljeća dolazi do velike produkcije slikovnica u kojima možemo pratiti nekoliko razvojnih linija i trendova. Digitalizacija je utjecala na to da sada mnogi umjetnici stvaraju slikovnice na računalu ili rukom izrađene crteže uređuju na računalu te im dodaju kratke filmske prizore i računalne igre, zvukove, glazbu i hiperlinkove. No, postoji i suprotan trend koji se zalaže za povratak tradicionalnom načinu pripovijedanja. Novi trend je i adaptacija književnih klasika (npr. Gogolj, Kafka, Shakespeare, Fontane...) u slikovnice za djecu. Procvat doživljavaju višejezične slikovnice kao i nefikcionalne slikovnice, a javljaju se i novi tipovi slikovnica, kao što su slikovnice za odrasle. U 21. stoljeću karakterističan je trend sve veće komercijalizacije slikovnica, koja se povezuje s proizvodnjom predmeta kao što su nakit, igračke, posuđe, odjeća i slično.

Osim tehničkoga razvoja, ovaj pregled razvoja slikovnice promatra i kako se promjena slike djeteta u psihologiji odražava na njegovu sliku u dječjoj literaturi. Od kraja 1960-ih i pojave antiautoritarnoga odgoja vidi se i pojava antiautoritarne, odnosno kritičke slikovnice s tabu-temama kao što su holokaust, smrt pripadnika obitelji, napad atomskom bombom na Hirošimu, seksualnost i slično. Tabu-teme obrađuju se i danas.

Ostale cjeline bave se analizom slikovnica s različitih aspekata. U drugoj cjelini riječ je o grafičkom oblikovanju slikovnice (npr. tipografija) te o odnosu jezika i slike. S obzirom na to da su jezik i slika dva različita znakovna sustava i u pripovijedanju imaju različitu ulogu, njihova kombinacija odlučujuća je u tumačenju slikovnice, jer tek njihova cjelina prenosi poruku u cjelini. Različiti tipovi njihova suodnosa (simetričnost, komplementarnost, odsutnost teksta...) analiziraju se na primjerima različitih slikovnica. Šteta je što se, zbog preopsežnosti zbirke, nije moglo uvrstiti još slikovnih priloga uz analize, jer bi ih tada bilo mnogo jednostavnije pratiti.

U drugoj cjelini govori se i o digitalnoj slikovnici o kojoj se do sada rijetko pisalo u teoriji. U takvim slikovnicama slika može biti pokrenuta, može joj biti dodan ton i interaktivni elementi te, ovisno o tom, govorimo o elektroničkim knjigama ili aplikacijama.

U trećoj cjelini riječ je o vrstama slikovnica, temama i figurama. Kao prevladavajuće vrste ističu se bajka, nefikcionalna slikovnica i slikovnica za igru u kojoj su dodani elementi za igru kako bi se djecu potaknulo na interakciju. Razne su vrste takvih slikovnica – od tzv. *leporello* slikovnica pa do tzv. *pop-up* slikovnica sa skočnim elementima. Vrlo je zanimljiv rad o temi obitelji u slikovnicama. Nakon idealne slike obitelji koja pruža zaštićeno djetinjstvo, početkom 21. stoljeća nastaju drukčije slikovnice s temama kao što su rastava roditelja ili kućno nasilje u kojem otac tuče ženu i djecu. Po tome se slikovnica razlikuje od dječjega i romana mladih u kojima se obiteljske uloge propituju već od 1970-ih i najkasnije od 1980-ih govori o slomu obitelji i rodnim problemima. Posebice se ističe rad koji se bavi figurama u slikovnici, a fokusira se na figuru smrti. Od početka 21. stoljeća sve je više prikaza personificirane smrti, no smrt je prikazana kao vesela, suosjećajna figura, čak vrijedna žaljenja, a ne kao ona koja ulijeva strah. Teme četvrte cjeline su metafikcionalnost, kontekst, lirika, serijalnost (izlaženje slikovnica u nizovima) i intermedijalnost.

Premda je ovaj zbornik radova vrlo opsežan, njegove ekspertize i analize slikovnica zanimljive su s različitih aspekata. Posebice je koristan povijesni pregled razvoja toga složenoga medija koji nastaje u suodnosu teksta i ilustracije i koji je uz brojne promjene i prilagodbe ostao živ i vrlo produktivan do danas, usprkos ili upravo zahvaljujući tehnološkomu napretku i konkurenciji drugih medija.